

LIST ZA KULTURU
I UMETNOST*

polja

112

ČETVRTI STRAŽILOVSKI SUSRET

D-75050247

POZICIJE KRITIKE

GLIGORIJE ZAJEČARANOVIĆ

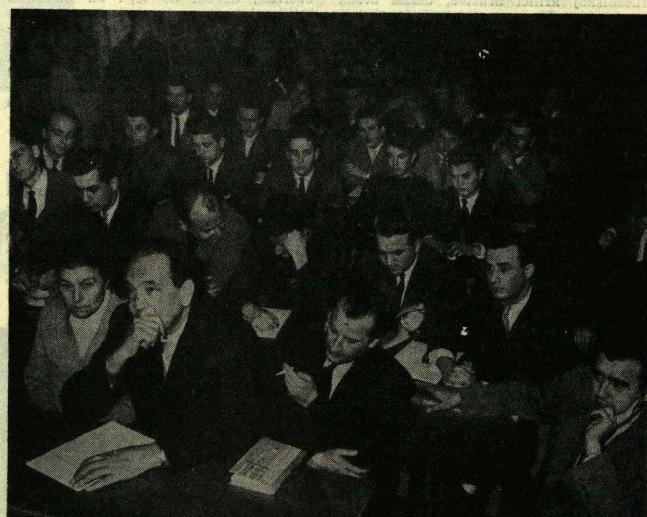
Ako u kontinuiranom istorijskom toku uočimo, ne sasvim pravozgodno, nekakve granice radi omređivanja pojedinih dobitija, koja se po ma kakvim spoljnim znacima razlikuju, jedna od drugih, mogli bismo bez većih teškoća zapaziti značajnu činjenicu da se velikom francuskom revolucijom započinje jedna era u kojoj šire mase naroda sve više ubražjavaju kritiku, u njenim najraznolikijim oblicima, kao sredstvo uticanja na smer društvenih kretanja i posebno na forme i načine vođenja državnog života. Neke kritike bilo je razume se i ranije, ali je to bila uglavnom retka pojava vezana za istaknute ličnosti filozofskog i kulturnog razvijanja. Od pomenute preljetne tačke, kritika postaje, međutim, masovna pojava i moćno sredstvo pomoći koga narod, kao osvećeni subjekt istorijskog zbivanja, sve više utiče na opštu društvenu orijentaciju i poboljšanje svog vlastitog položaja. Kritika je tako postala snažno oružje demokratije i ujedno njen simbol. U kojoj meri je neka zemlja demokratska ili nije može se sasvim izvesno i isto toliko jednostavno procenti po tome koliko je moguće upražnjavati kritiku, u kojoj pored ostalog direktnog i neprkrivenog dolazi do izražaja najautentičnije javno mišljenje o svemu što se događa ili predviđa u inače tako složenim procesima društvenog života. Društvo u kome se ne oseća potreba za njom možemo smatrati mrtvim, a ono u kome se ne sme koristiti svakako je ili sasvim truo ili klimavo i nejako. U toku skoro dva veka korišćenja, kritika je postala nezamenljivi instrument u političkim i partizanskim borbenama. U krajnjoj liniji, ona je takođe bila, jedna od onih snaga koje su kao nezamenljive učestvovale u posredovanju progrusa, a sadašnji trenutak je mnogo čemu rezultanta takvog posredovanja.

Svakako, niti su svi oblici kritike podjednako relevantni niti su svi načini kritike ravnopravni po značaju, ulozi i učešću u saodređivanju najznačajnijih i za život naroda presudnih istorijskih procesa i događaja. Ako akceptiramo izraz „društvena kritika“ podrazumevajući pod tim izricanje svoga intimnog mišljenja i vrednosne procene o svemu što se odnosi na medijudske odnose i institucije koje ih na određeni način regulišu, moramo pre svega konstatovati da ona nikada nije bila jedinstvena po svojim polaznim stavarima i intencijama. To je uostalom sasvim razumljivo s obzirom na različitost društvenog položaja i još veću šarolikost interesa i shvatanja onih koji istupaju u ulozi kritičara, a to se još više potencira raznolikošću okolnosti i njihovom stalnom promenom, koja uslovjuje menjanje čovekovog političkog bića. Raz-

like u intencijama kritike su danas utoliko veće što je najnoviji društveni razvitak — ~~učesnik stražilovskog susreta~~ — dozvolio društvene i socijalne transformacije načina života i situacija, koje su od bitne važnosti za čovekov život, bilo da je reč o nečemu što smo skloni da ocenimo kao pozitivno ili pak o onome što ima negativne posledice u odnosu na čoveka, dakle, razmatrajući celo to kretanje sa jedne opštpe humanističkog stanovišta.

U savremenom društvu, u kome sredstva masovnih komunikacija igraju tako odlučnu, čak presudnu ulogu, kako u informisanju tako i u formiranju stavova, nije više bemaćajnija ni ona malogradanska kritika, koja, bez dubljeg osnova i obrazloženja, obično prati revolucionare događaje i predstavlja konzervativnu reakciju na njih. Možemo se setiti nesuvrilih prtića koje su kružile svetom posle oktobarske revolucije, ili onih koje su se odnosile na revolucionarna zbivanja na našem tlu, a kakve isto tako prate i pojedine revolucionarne događaje u današnjoj situaciji. Iako je potpuno fragmentarna, malogradanska kritika može ponekad održavati uticaj na opredeljivanje ljudi, u smislu suprotstavljanja progresivnim tendencijama i aktivnostima određenih snaga, utoliko više ukoliko je sredina neobrazovanija i primitivnija, ograničenija i ukoćenija u svojim habitualnim radnjama i etosu. Ni danas ne samo da nismo poštedeni od takve kritike nego se čini da je ona još najrazvijenija. Stavište, ona s vremenem na vreme prodi u onamo gde je ne bismo očekivali, pa zahvatia i više smere kulturnog života.

U okviru onog kruga koji bismo mogli nazvati ozbiljnom kritikom najčešći oblik je kritika s jednog uskog stanovišta, koja je upravo zato jednostrana, iako može biti i veoma solidna i obrazložena u tim granicama. Tako imamo kritike društva u celini ili makar određenih društvenih pojava s čisto ekonomističkog, pravognog itd. stanovišta, u kojima subjekt kritike nije ni svestran ograničenosti svoga načina posmatranja. Iako zbog svoje ograničenosti može biti puna nedostataka, takva parcijalna kritika je veoma korisna i plodonosna ukoliko doprinosi sagledavanju postojećih problema iz određenih aspekata, makar to bilo i vrlo jednostrano s gledišta nekog višeg i celovitijeg posmatranja stvari. Čudna je u tom slučaju samo upornost u odbijanju da se privlači privigori i uvidi manjkavost takve jednostranosti, kada se na nju ukaže. Inače je ona sasvim normalna za vreme u kome specija-

Učesnici II stražilovskog susreta

IV stražilovski susret mladih intelektualaca Jugoslavije održaće se u Novom Sadu 26, 27. i 28. februara 1968. godine. Odbor Stražilovskog susreta pozavaće 70—80 mladih intelektualaca iz cele zemlje i sносиће froškove njihovog puta i boravka. Susret će, kao i do sada, biti otvoren za sve koji na njemu žele da prisustvuju.

Odbor IV stražilovskog susreta, čiji smo sastav već objavili, odlučio je da tema IV susreta bude:

AKTUELNI PROBLEMI KULTURE U JUGOSLAVIJI.

Podteme o kojima će se bliže raspravljati su:

- a) Kultura između birokratskih i samoupravnih odnosa;
- b) Ekonomistička vrednovanja kulture;
- c) Pozicije i mogućnosti kritike kod nas.

Tekstovi koje u ovom broju „Polja“ objavljujemo od 1. do 15. strane, Redakcija je dobila kao priloge za diskusiju na IV stražilovskom susretu.

U naredna dva broja „Polja“, koliko će još izaći do Susreta, objavićemo i ostale priloge na teme Stražilovskog skupa koje budemo dobili.

Učesnici III stražilovskog susreta

lizacija igra tako veliku ulogu i pri načinu obrazovanja koji je više-manje tome prilagoden.

Međutim, mnogo je neobičnija jednostranost na koju možemo ne više tako retko naći u onome što se naziva filozofska kritika društva. Danas, za razliku od prošlih vremena, filozofi se sve češće bave društvenom kritikom, što svedoči o njihovoj angažovanosti i prisrascnosti u odnosu na ono što se događa u društvu, pa dakle i s njima samima. Protiv prisrascnosti ne možemo imati ništa, tim pre što znamo da ona u stvari ne može ni da se izbegne, da je ona nužna samu u tzv. političkoj nego i filozofskoj sferi, a to je ono što je Lenjin tvrdio govorči o partijama u filozofiji. Zato ako naidešmo na nekoga ko tvrdi da ono što su govoru predstavlja samo i čisto filozofsko razmišljanje o problemima čoveka i društva, a nema nikakve veze s politikom i partijalnošću, onda mu ne treba verovati, jer ili hoće da nas obmane ili ne zna šta i o čemu govori. Radije prihvatanje da svaki filozofski credo ima i političke implikacije, da će ih imati sve do te dok bude politike i političkih društava.

Neobičnost jednostranosti u filozofskom razmatranju društvene problematike, u filozofskoj kritici društva, dolazi otuda što bi filozofij, naprotiv, moral gledati na stvari svestreno, a nikako delimično, prema izdvojenim aspektima. Zato kada neko kaže da je reč o filozofskom aspektu problema, onda su govor besmislimi: takvog aspekta nema i ne treba da bude. Gledajući filozofije je gledište totaliteta, i otuda proizlazi nužnost dijalektičkog mišljenja, budući da ona mora da nam predstavlja jedinstvo raznih i suprotnih izgleda. Iako se ne može redukovati na puk i zbir raznih mogućih aspekata i odnosa prema stvarnosti u najširem smislu, filozofija ih ne sme ni zanemarivati, a još manje da se prema njima odnosи s prezrom, jer se onda i sama pretvara u jedno parcijsko stanovište i aspekt, a time je na putu da ukine sebe kao filozofiju.

O našoj filozofskoj kritici se može reći da često zapada u takve jednostranosti, a tome doprinose i razni vanfilozofski činoci, koji u svojoj usmerenosti protiv filozofije prisiljavaju ovu na fragmentarnost. Zato se danas postavlja, kao vrlo aktuelan, problem stanovišta filozofske kritike, kao i kritike uopšte, jer se ne sme desiti da se kritika, naročito ova njenajznačajnija vrsta, upražnjava na jedan larpurlartistički način, bez smislenosti, celovitosti i perspektive, kao što se ne sme ni suzbijati, jer je neophodno potrebna.

Ako nam je stalo do efekta kritike, a takođe do njenog moralja, tj. onog što je pokreće i za čime teži, mora se isto tako upražnjavati i kritika kritike, a to može i mora ciniti i sama filozofska kritika, podvrgavajući se ispitivanju svoje vlastite savesti, kako joj se ne bi desilo da nedovoljno promišljenoj kritikom postiže efekte suprotni svojim najintimnijim namerama i idealima, što se sasvim lako može desiti kada od drugih biva prihvata, ali kao pogrešno shvaćena, ili čak pogrešno usmerena i zasnovana. Kada se to dešava s filozofskom kritikom, uključujući onu koja sebe definije kao marksističku, utoliko pre su moguća razna iščekanja u onim vidovima društvene kritike koji se mogu nazvati parcijskim, kod kojih se radi postizanja nekog trenutno i naizgled važnog cilja zanemaruju ili savsme gube iz vida dugoročniji i fundamentalniji ciljevi, što može biti čak i namerno usled prikrivenog neslaganja s njima iz ideoloških razloga.

Ako hoćemo da izbegнемo te distorzije kritike, nije dovoljno samo stalno ukazivati prstom na njih i upozoravati na takvu opasnost, koja može imati dalekozečne i nepozeljne ideološke i političke posledice, u smislu udaljavanja od markizma i čak od socijalističkog stanovišta uopšte. Neophodno je stalno se nanovo vratiti ishodištu savremene filozofske i svake druge ozbiljne kritike društva sve dok revolucionarna promena ne zahvati celo čoveanstvo. Tek onda će biti mogućno i opravdano da se prevaziđe i samo ono ishodište nastalo na liniji razvitka moderne misli od Hegela, preko filozofije samovesti, koja još uvek služi kao inspiracija, često veoma pogrešno usmerena, sve do Marks-a i njegovih današnjih mnogobrojnih sledbenika. Jer u toj liniji je nastala i sama savremena kritička teorija društva, koja takođe ima značajnog udelu u istorijskim transformacijama koje potresaju svet danas. Treba se prisetiti da je jedan Sartar nazvao Marksovu filozofiju jedinom filozofijom savremene epohe. A po neki slijep filozof ili sociolog itd, koji se naziva marksistom, spremar je da odbaci tu filozofiju kako bi prihvatio neku tobože savremeniju. Ne vidim kada bi se moglo biti marksist bez Marksove filozofije ili protiv nje. A da i ne govorimo o površnom ocenjivanju savremenosti jedne filozofije prema godinama starenosti filozofa — njenog tvorca, ne vodeći računa o ulozi te filozofije u odlučujućim zbilnjima današnjice.

Današnja situacija je u mnogom pogledu veoma karakteristična. Ona omogućava, potencira i ubrzava razilažjanje svake vrste, a naročito u političkom pogledu. U tom smislu je ona pravo raskrske političke svesti i savesti, a to posebno važi za nas na ovoj izvanredno isturenoj tački savremenog sveta. Situacija u filozofiji

pogotovo pogoduje tome, jer je moguće mešanje i ukrtjanje svih mnogobrojnih pravaca, a jedva da ima takvoga koji se ne bi zamislio za probleme društva i čoveka i koji ne bi imao i direktnu političke pretencije i implikacije. Nije bez značaja ni činjenica da se filozofija sve više vezuje za profesiju i kao takva shvata, pa se na svaki pokusaj prodora neprofesionalaca u tu sferu gleda popreko. Filozofija je skoro postala zanat, a u svakom slučaju je za jedan krug ljudi izvor kakvih-takvih prihoda. I dok se veo-

Nekakav projekt društva koji bi odgovarao ljudskoj prirodi treba da bude ono što inspiriše i pokreće svaku društvenu kritiku, jer je tek to čini smislenom i zasnovanom. Bez loga je svaka kritika isto i traženje oslonca na praznomo prostoru. A delatnost bez plana i smisla nije karakteristična čoveku, nego samo beslovešnog bića. Koliko mogu da vidim, u sadašnjem trenutku postoje samo dva osnova u sustini različita, mada u ponečemu i slična pogleda na svet: religiozni (ma koje vrste) i humanističko-komunistički, koji nešto obećavaju čoveku i pretenduju na usme-

ono novo, jesmo li na liniji progresa s njom ili nismo, koliko smo u tome dosledni. Takva pitanja mogu samo doneti načinu odgovornosti kritike i kritičara za ono što preduzimaju.

Kao što nije dovoljno puko suprotstavljanje fakticitetu, bez smislenoga upućivanja na njegovu tancendenciju, tako je nezadovoljavajuće i samo uvidjanje nekih dalekih i zato samo apstraktnih mogućnosti, bez posredovanja njihovih veza sa postojćom stvarnošću. Odsustvo medijacije između stvarnosti i mogućnosti, između neposredne datosti i dalekih idealacija je veliki nedostatak, jer se bez onih posrednih nužnih meduštanova bitne ljudske mogućnosti ne daju realizovati i ostaju puko utopisko vidjenje bez uvida i realno-istorijske dimenzije. Nedostatak je utoliko veći kada se ne uzimaju u obzir okolnosti trenutka pod kojima se jedino mogu kako-tako realizovati humanističke zamisli, kojima se ne nadahnjuju. A ni u dogledno vreme u budućnosti, ako realno gledamo na postojeće istorijske okolnosti, neće biti moguće da se socijalistički svet razvija isključivo po svom vlastitom smislu, budući da ne samo tok izgradnje socijalizma nego i njegov opstanak zajedno sa sudbinom sveta u velikoj meri zavisi od čudi imperialističke reakcije, čak nekolikina ljudi (tipa Džonsona), koji nastavljaju tradiciju fašista i nacista. U takvim uslovima se i bez obzira na subjektivne namere društvena kritika, pa i ona filozofska, lako može pretvoriti u sredstvo koje služi reakcionarnim snagama za borbu protiv socijalizma i progresivne politike. S obzirom da je iznad svega važno da li kritika radi za savremenost, za istorijsku sutrašnjicu ili za muzejsku prošlost, potrebno je imati u vidu *tukavstvo kritike*, da se u izvesnim trenucima pokazuju pravidno progresivna, a da objektivno ili po subjektivnim namerama vuče nazad.

Ukoliko ovaj osnov smislenosti kritike zahteva ne samo osvesćivanje o ljudskom svetu nego i akciju kojom je cilj njegova promena, kritika ne sme samo negativno da se odnosi prema svetu koji je predmet njenje pažnje, nego mora i sama davati pozitivan doprinos izmeni datih okolnosti radi dobrobiti čoveka. Kritika ne treba da misli samo na ono što jest i ne može se zadovoljavati iskazivanjem svoga ne-

rajanje njegovih aktivnosti. Oba se dođe mogu javljati u raznim varijantama, a oslanjanju se na realne društvene snage. Svi ostali, a naročito razne moderne, "originalnosti", predstavljaju nećocene, iluzorne tvorevine usmjerilih individua, bez ikakvih realnih izgleda. Ali akcijam je stalo da čoveku, kao najviše vrednosti, onda nam nijedna religiozna vizija ne može poslužiti, jer upućuje na neku drugu vrednost za koju je čovek samo sredstvo, a ona sama — krajnji svrh. I tako nam ostaje samo Marksov komunistički *humanizam*, kao realna perspektiva, na čijem ostvarenju rade realne društvene snage. Samo on može poslužiti kao temelj koji je u stanju da osnov za svrsishodnu društvenu kritiku, koja je socijalističkom društvu prepotreba.

Međutim, biti dosledan u upražnjavanju kritike nije moguće bez temeljnog uvida u društveno-istorijske procese i savremenu strujanju, bez filozofske osnove, koja daje orijentaciju i perspektivu.

Delimično zbog takvog nedostatka, a delom i usled želje za pulčim opozicionarstvom, koje je u pokušaj rukovoditi i drukčijim idejnim i političkim orientacijama nego što su one koje se javno prihvataju, mi ima-

Andrej Jemec: U znachenju sunca

mo u društvenoj kritici apsurdnih nedostignosti, da se recimo neko danas suprotstavlja onome za šta se da juče zato što nije, ali je na putu da bude, da uđe u vezu između stvarnosti i mogućnosti i da omogući posredovanje i realizaciju tогa novuma i humanuma budućnosti, prema meri mogućnosti datog trenutka i našeg trajanja, ispunjenog akcijom. Podsetimo da je Hegel i u zluti video sredstvo i put k progresu, a mi smo ponekad spremni, iako smatramo sebe dijalektičarima, da u onome što sami često vrlo proizvoljno oceñujemo kao negativno, vidimo samo tu jednu stranu, a ne i ono pozitivno koje se u tome takođe nalazi ili se pomoći ne može probiti. Mora se uvek nanoći postaviti pitanje: koliko neka odredena kritika pomaže, ili naprotiv onemogućuje

zadovoljstva, nego istovremeno treba da pomisli i sagledava ono što nadolazi, što još nije, ali je na putu da bude, da uđe u vezu između stvarnosti i mogućnosti i da omogući posredovanje i realizaciju tога novuma i humanuma budućnosti, prema meri mogućnosti datog trenutka i našeg trajanja, ispunjenog akcijom. Podsetimo da je Hegel i u zluti video sredstvo i put k progresu, a mi smo ponekad spremni, iako smatramo sebe dijalektičarima, da u onome što sami često vrlo proizvoljno oceñujemo kao negativno, vidimo samo tu jednu stranu, a ne i ono pozitivno koje se u tome takođe nalazi ili se pomoći ne može probiti. Mora se uvek nanoći postaviti pitanje: koliko neka odredena kritika pomaže, ili naprotiv onemogućuje

zadovoljstva, nego istovremeno treba da pomisli i sagledava ono što nadolazi, što još nije, ali je na putu da bude, da uđe u vezu između stvarnosti i mogućnosti i da omogući posredovanje i realizaciju tога novuma i humanuma budućnosti, prema meri mogućnosti datog trenutka i našeg trajanja, ispunjenog akcijom. Podsetimo da je Hegel i u zluti video sredstvo i put k progresu, a mi smo ponekad spremni, iako smatramo sebe dijalektičarima, da u onome što sami često vrlo proizvoljno oceñujemo kao negativno, vidimo samo tu jednu stranu, a ne i ono pozitivno koje se u tome takođe nalazi ili se pomoći ne može probiti. Mora se uvek nanoći postaviti pitanje: koliko neka odredena kritika pomaže, ili naprotiv onemogućuje

Gligorije ZAJEĆARANOVIĆ